

МІСЬКІ НАРАТИВИ ТА ПРАКТИКИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 94:911.375(100)

DOI: 10.26565/2227-6505-2018-1-01

О. В. Бетлій

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Центр міської історії
Центрально-Східної Європи (Львів)

МІСЬКА ІСТОРІЯ: ОКРЕСЛЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПОЛЯ

Статтю присвячено міській історії як окремому напрямку історичних досліджень. У тексті проаналізовано, як українські та зарубіжні дослідники визначають її завдання, які дискусії є щодо її змістового наповнення; окреслено проблематику сучасних досліджень у межах цього напрямку. Крім того, авторка вказує, у чому полягає відмінність міської історії від інших дослідницьких стратегій, зазначаючи, які виклики постають перед істориком, що береться досліджувати міста й містечка.

Ключові слова: міська історія, урбанізація, дослідницькі підходи та методологія, місто.

Статья посвящена городской истории как отдельному направлению исторических исследований. В тексте проанализировано, как украинские и зарубежные исследователи определяют ее задачи, какие ведутся дискуссии о ее содержательном наполнении; очерчена проблематика современных исследований в рамках этого направления. Кроме того, автор указывает, в чем заключается отличие городской истории от других исследовательских стратегий, рассматривает, с какими вызовами сталкивается историк, который берется за исследование городов.

Ключевые слова: городская история, урбанизация, исследовательские подходы и методология, город.

The article examines urban history as a separate research area within history studies. The author has analyzed how Ukrainian and foreign researchers have outlined its tasks, what discussions have been conducted on its content. Besides, the author has defined the most promising research areas within urban history approach. In addition, she has tried to elaborate the differences between urban history and other research strategies and take into consideration some challenges which any historian who is approaching history of towns and cities is facing.

Key words: urban history, urbanization, research approaches and methodology, city.

Міська історія (urbanhistory) – без перебільшення один із найскладніших, найвимогливіших, але водночаснайпривабливіших напрямів історичних досліджень. Попри те, що в Україні вона тільки розширює коло своїх прихильників¹, у західній історичній науці її розквіт триває від насичених подіями 1960-х років. У цій статті я спробую проаналізувати основні підходи, застосовувані в дослідженнях міського минулого, використавши

© Бетлій О. В., 2018

¹Окрім Центру міської історії ЦСЄ у Львові, який залишається єдиною повноцінною дослідницькою інституцією на сьогодні, заявили про себе зокрема також Центр урбаністичних студій НаУКМА, Науково-дослідний інститут історичної урбаністики у Бердянську. Популяризація напрямку може прийти з розвитком часопису “Місто: історія, культура, суспільство”, що його видають Інститут історії НАН України та історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 2016 року.

вітчизняній зарубіжні дослідження та приклади інституціоналізації міської історії як окремого дослідницького напрямку.

Будь-яка спроба укласти бібліографії зарубіжної й вітчизняної міської історії вкаже на очевидну диспропорцію в кількості та якості відповідних досліджень¹. Це можна пояснити кількома причинами. По-перше, історична наука в Україні досі розвивається за її однієї відомою схемою – будучи відтяти від західного історіописання, яке в 1960–1970-х роках вибухнуло новими підходами до вивчення минулого, українські історики й після 1991 року не встигають синхронізувати свій методологічний інструментарій з тим, який застосовують західні колеги. Це, своєю чергою, є наслідком дальшої, за поодинокими винятками, неінтегрованості українських істориків у зарубіжну історичну спільноту, до якої належать історики з усього світу. По-друге, українські історики великою мірою й далі перебувають у полоні матеріалізму, вбачаючи, зокрема, у місті переважно матеріальну форму, байдуже у вигляді будинку чи побуту. Це суттєво звужує перелік тем, розроблюваних у межах вітчизняних студій міського минулого. По-третє, в Україні тільки створюють платформи, щоб якісно й постійно обговорювати проблеми розвитку міста [2, с. 70-71]. Як свідчить досвід західної історичної урбаністики, дискусії про місто та зростання уваги до його минулого – взаємопов'язаний процес. Насамкінець, значення, безперечно, мають і різні етапи та досвіди урбанізації, а також конструювання українського національного наратива довкола села/селянина, а не міста/містянина [1, с. 11-13].

Відмінності у вивченні історії міст між українськими й західними істориками можна спостерігати, якщо зіставити мету й завдання підходу. Так, історичну урбаністику в Україні визначають як «галузь соціогуманітарного знання, яка досліджує урбанізацію як історичний процес. Вивчає історію міст, історію міського господарств та самоврядування, принципи містобудування тощо; розробляє класифікаційні критерії для віднесення того або іншого населеного пункту до категорії міст і для поділу міст на певні категорії. Досліджує закономірності переходу від традиційних (доіндустріальних) до індустріальних і постіндустріальних форм міського життя, еволюцію соціокультурного поділу міського простору, управління містами, міську культуру та відповідну ментальність. У теорії предметом У. і. є вивчення міста в його цілості – як соціокультурного феномена із власними фазами розвитку, в широкому політичному й ідеологічному контексті. На практиці ж увага зосереджується переважно на неповторних рисах окремих міст та формуванні системи міських атрибутів (архітектурно-планувальних, фортифікаційних, культово-релігійних, соціальних тощо)» [4]. Прикметно, що урбанізацію авторка тексту Ярослава Верменич розуміє насамперед як «процес підвищення ролі міст у житті соціумів», який дає змогу «простежити процес формування міських традицій на різних стадіях» [3, с. 23]. З дальшого аналізу випливає, що для дослідниці важливі насамперед місто як форма, як своєрідний побут зі своїм простором поширення, як відповідність характерним критеріям і рисам, які неодмінно мають вказувати на міський характер поселення. Не вдаючись у дискусію щодо зазначених визначень урбанізації, зауважу лише, що за класичним уже визначенням американського соціолога та демографа Кінгслі Дейвіса (Kingsley Davis) урбанізація – це не розростання міст, а збільшення концентрації населення в містах. Тому урбанізовані суспільства визначає не кількості розмір міст, а відсоткове співвідношення населення, що проживає в місті та в сільській місцевості [12, с. 23]. Звісно, ХІХ століття засвідчило, що наслідком урбанізації є також розростання міста, але після подолання дитячої смертності в містах (насамперед Західної Європи) уже від початку ХХ ст. ми можемо спостерігати процес природного приросту міського населення.

¹Портал часопису UrbanHistory дозволяє отримати доступ до онлайн-бібліографії, яка на сьогодні налічує 34000 позицій [23].

Порівняймо також наведені в текстах Я. Верменич визначення з тим, як схарактеризував напрямок один з основоположників міської історії професор Лестерського університету Джеймс Дайос (James Dyos) у своїй інавгураційній промові (1973 р.). Зокрема, він зазначав: «Міська історія, і це має бути тепер зрозуміло, поле знання, не окрема дисципліна у звичному сенсі, а поле, у якому сходяться багато дисциплін» [14, с. 31-32]. На практиці це означало вивчення міста в усій його повноті (totality), для чого потрібно досліджувати міську фізичну та соціальну текстуру їхній нерозривній взаємодії та взаємонакладанні. Дж. Дайос критикував тогочасні здобутки нової американської міської історії, сфокусованої на кількісному аналізі статистичних даних. Для нього вона була зосереджена на чому завгодно тільки не на місті та його історії, оскільки розглядала місто як арену соціальних процесів. Натомість для Дж. Дайоса місто – це насамперед частина драми, у якій рівноправну участь беруть «покоління будинків» та «покоління людей». Саме ця драма формує місто, у дослідженні якого ми відходимо від опису міст як форми й переходимо до аналізу індивідуального досвіду містян та соціальних взаємин. Уникаючи категоризувати міську історію як окрему історичну дисципліну, Дж. Дайос, проте, визначив, чим предмет дослідження цього напрямку різнився від інших. Так, на відміну від локальної історії, міська історія бере до уваги глибші та всеосяжніші історичні процеси; вона вивчає різні типи міського урядування, а не лише муніципальну владу як муніципальна історія; її цікавить розвиток соціуму й міського середовища, а не лише суспільства, що притаманно соціальній історії тощо [14, с. 36]. Власне кажучи, серед усіх можливих напрямів історичних досліджень, у яких місто – арена розвитку подій чи процесів, лише міська історія однаково зацікавлена вивчати досвід мешканця та міського простору й розглядає місто в усьому комплексі економічних, соціальних, транспортних, культурних, побутових, політичних, управлінських, гендерних, туристичних, архітектурних, планувальних та інших взаємозалежностей у їхній історичній перспективі.

Видається, що різниця у тлумаченнях особливостей міської історії як напряму наявна у тому, як визначають проблематику відповідних наукових часописів. Нижче зупинюся лише на двох прикладах: українському журналі «Місто: історія, культура, суспільство» та міжнародному кембриджському журналі, що ним опікується Центр міської історії в університеті Лестер, «Urban History».

«Місто: історія, культура, суспільство» – це, безперечно, давно очікуваний та амбітний проект. Уже сама його поява свідчить про зростання уваги до міста в Україні. Важливо, що поряд, зокрема, з успішним та унікальним Центром міської історії (Львів)¹ виникла ще одна платформа для того, щоб обмінюватися результатами досліджень і створити вітчизняну мережу істориків-урбаністів. Сьогодні за першими чотирма номерами ще рано оцінювати досягнення команди часопису, а докладний історіографічний аналіз уміщених статей потребував би окремої розвідки, тому зверну увагу лише на формальні речі. Зокрема, за переліком, поданим у зверненні до потенційних авторів часопису, основні тематичні напрямки визначені так: «теоретичні та методологічні підходи в дослідженнях міста; місто і село – взаємодія та співіснування; економічна історія міста; соціальний простір і практики у містах; міське громадянство та влада у місті; ментальні образи та карти міст; символічна географія міст; матеріальний простір міста; міська історія та культурна спадщина; структури міського повсякдення; антропологія, етнографія міста» [9]. Цікаво, що в цьому переліку немає згадок, зокрема, про міську морфологію, демографію, транспорт та комунікації, довкола яких розвивалася міська історія на Заході. З другого боку, якщо звернути увагу вже на структуру самого журналу, то впадає у вічі утвердження дещо іншого змістового наповнення. «Міська археологія» стала постійно репрезентованим підходом; почали виокремлювати ранньомодерний період з увагою до різних аспектів міського життя; модернізація, видається, уже усталилася як постійна тематична рубрика. Такий мікс,

¹Детальніше про Центр та його дослідницькі проекти див [5;10].

вочевидь, вказує на ранній етап становлення методологічного інструментарію сучасної української історичної урбаністики.

Часопис «Urban History» (UH), своєю чергою, демонструє загальний стан розвитку наряду на сьогодні. Як зазначено в описі видання, до уваги беруть статті, у яких розкрито соціальні, економічні, політичні, культурні аспекти історії міст та містечок [23]. І в цьому формулюванні полягає вже перша відмінність між часописами. Для західного журналу важливо зацентувати на методологічних підходах, а також чітко розрізнити типи міст, завдяки, безперечно, і двом різним лексемам, породженим мовою, – city та town. На більшу кількість відмінностей може вказати програмна стаття багаторічного редактора УН Річарда Роджера (Richard Rodger) «Urban History: prospect and retrospect» (1992). По-перше, він характеризує змістове наповнення часопису, чим одразу вказує на важливі для західної міської історії підходи: широкі хронологічні межі відповідного дослідження й порівняльний часо/просторовий аналіз (у межах однієї країни або на прикладі порівняння відповідних типів міст у різних країнах). По-друге, проблематика потенційних публікацій могла містити такі дослідницькі галузі, як «міська політика, муніципальні політичні практики, соціальна структура, класові взаємини, міська демографія та структура родини, уява та іконографія в містечках та містах, економічна діяльність та поширені професії, громадське здоров'я та управління у сфері довкілля, дозвілля та рекреаційна діяльність» [20, с. 4]. По-третє, висловлено важливу методологічну заувагу. Праці мали мати аналітичний, а не описовий характер. І тут ми підходимо до ще однієї принципової різниці між працями, опублікованими про історію міст в Україні та за кордоном. Ідеться про розрізнення текстів, написаних з фокусом на одному місті/місці без належної контекстуалізації, і праць, у яких витримано чіткі аналітичні рамки.

Антикваріанізм, захоплення міськими старожитностями, надмірна увага до матеріальних артефактів, накопичення деталей, описовий наратив у форматі міської біографії, фокус на окремому прикладі, ігнорування загальних історичних контекстів та процесів – це те, що нещадно критикують за межами українського історіописання. Натомість заохочують до аналітичного підходу з притаманною йому увагою до процесу історичних змін, поясненням соціальних причин та наслідків, вивченням того, як зіткана взаємодія фізичного та соціального просторів, без чого будь-яке дослідження міста пропонує неробочу версію його минулого [22]. При цьому важливо поєднати методологічні підходи, які можуть допомогти розглянути місто вусюму його різноманітті. Тому не дивно, що й панівним принципом тут лишається міждисциплінарність, а не відданість якійсь конкретній методологічній рамці. Так само заохочують уникати поділу досліджень за періодом, оскільки вагомість надають методологічному інструментарію, а не хронологічним рамкам.

Тоді як історіографія з української історичної урбаністики чекає на ґрунтовний аналіз, досягнення світової уже отримали свій перший огляд. 2016 року вийшла друком монографія Шейна Евена (Shane Ewen), одного з редакторів УН, що має характерну назву «What is Urban History?» [15]. Праця цікава не тільки визначенням дослідницького поля та проблематики, періодизацією, характеристикою кола найвпливовіших для розвитку напрямку дослідників, але й пропозицією розглянути доробок істориків у межах п'яти тематичних груп: простір та ідентичності, управління містами, місто й довкілля, міська культура й модерність, транснаціональна міська історія.

Для будь-якого дослідника, який працює з міським матеріалом, корисними будуть розрізнення між міською історією та іншими напрямками (насамперед соціальною історією¹), розкрита взаємозалежність між процесом урбанізації, розвитком міст та зростанням зацікавлення міським минулим серед істориків, про які зазначає Ш. Евен. Завдяки такому викладу матеріалу читачеві вкотре нагадано про палку дискусію між апологетами та критиками міст уже в XIX ст., коли для одних місто було прикладом

¹Не варто забувати, що міську історію деякі критики вважають синонімом соціальної історії.

цивілізаційного розвитку та символом прогресу, а для інших – «Молохом», який нещадно пожирає своїх дітей, призводить до виродження й деградації населення (як міського, так і в межах держави) (пор. із [13, с. 29-51]).

Аналізуючи доробок істориків у розділі про простір та ідентичність, Ш. Евен звертає увагу на те, як змінилися підходи з розвитком самої історичної науки. Зокрема, він розглядає, наскільки віяння, привнесені «ною культурною історією», розширили поле досліджень: вивчення класових взаємозалежностей доповнено такими категоріями аналізу, як гендер, сексуальність, раса, етнічність; у розгляді принципів містопланування почали зважати на позиції містянина, що розкривають сприйняття простору і вказують на індивідуальні просторові історії тощо. Унаслідок цього на прикладі європейських, американських, а також (пост)колоніальних міст вдалося розглянути ширше коло чинників, які впливали на сегрегацію міського населення; використання простору різними категоріями містян (за гендерною, расовою, етнічною та іншими ознаками); показати, як формували передмістя та організовували простір на основі різних уявлень про нього та відмінних практик з його використання. Важливою темою, яка від кінця XIX ст. цікавить дослідників, надалі лишається типаж та образ «міського вбогого». Однак предмет сучасних досліджень уже не обмежено вивченням нижчих верств міського населення [15, с. 33-54]. Тепер дослідників «міський бідний» цікавить також як конструкт, над створенням якого працювали різні освічені та ліберальні кола, перетворивши жебрака на свого «Іншого» та зробивши з нього об'єкт політики реформ та благодійної діяльності.

Багата на інтерпретації є й інша група досліджень, що стосується теми управління містами. Як показав Ш. Евен, історики вже давно відійшли від досліджень міської політики, обмежених вивченням діяльності виключно представників міської влади. Тепер в полі зору дослідників перебувають різні особи, залучені до управління містом: від тих, хто приймає рішення, до тих, хто їх виконує; від тих, хто забезпечує порядок, до тих, хто відповідає за охорону здоров'я. У таких дослідженнях вивчають міські еліти та їхню соціальну структуру, місцеве самоврядування та агентність громади, багатогранно вивчають мережеві зв'язки між усіма, хто дотичний до управління містом, звертають увагу на розвиток альтернативних мереж (напр., благодійництва) [15, с. 55-74]. Таке охоплення дослідницькою увагою різних акторів допомагає зрозуміти складні механізми ухвалення рішень, виклики для їхньої імплементації, опір їхньому впровадженню тощо.

Не менш плідні для розуміння процесів урбанізації та розвитку міст результати досліджень, що вивчають міста в контексті довкілля. Зазначений напрям – один із наймолодших, що пов'язано зі становленням екоісторії (environmental history) лише в 1990-х роках. Попри це, проблеми, охоплені зазначеною групою досліджень, були ключові для модерного міста. Ідеться про розгляд міста як окремого середовища, вивчення впливу довкілля на здоров'я містянина, боротьбу із забрудненням, забезпечення містян чистою питною водою, каналізацією тощо. До уваги беруть і просвітницькі кампанії, зокрема, гігієністів. Вивчають, як змінюється повсякдення міського мешканця, колитой отримує нові комунальні послуги. Водночас істориків дедалі більше цікавить і те, як тогочасні суспільства використовували та приборкували такі ресурси, як, наприклад, воду, а тому історія міських річок стає популярніша [16]. З одного боку, річка могла становити небезпеку (повені та джерело інфекції); з другого, – інженерні рішення, використані під час розбудови системи водопостачання або будівництва дамб, ставали показником модерності міста [15, с. 75-91]. Вивчення наслідків стихійних лих для міста розкриває ще один аспект міського життя – нові можливості для перепланування та перезабудови зруйнованих районів. Тому в межах міської екоісторії можна успішно досліджувати взаємодію містянина з природою (це також можуть бути рослини, парки, тополиний пух тощо), створення технологічного ландшафту зі зменшенням впливу середовища на здоров'я людини, висвітленням взаємопов'язаності соціальної сегрегації та екологічного стану районів міста, з аналізом того, як міста

перестають уособлювати екологічну катастрофу та стають агентами «зеленого мислення» й оздоровлення довкілля [16].

Широкий спектр тем заявлений і в дослідженнях, присвячених міській культурі та модерності: від розгляду індивідуального досвіду особистості до питань перебудови міського простору; від дослідження міста як агента модерності до становлення новомови в архітектурі; від характеристики нових стилів споживання до задоволення потреб нового середнього класу, зокрема завдяки різним реформам. Тут ідеться і про фемінізацію, і про політизацію міського простору, і про його перетворення в медійний та мистецький конструкти. Очікувано в полі зору істориків опиняється вулиця – місце драми, конфлікту, ідеологічного зіткнення, витівок фланера та об'єкта джентрифікації в різноманітні концептуального осмислення, яке запропонували Георг Зіммель та Луї Вірт, Вальтер Беньямін і Джейн Джейкобс та ін. [15, с. 92-113]. Без перебільшень, ця тематична група – багате поле для відкриттів, адже джерельна база досліджень містить різноманітні его-позиції: щоденники й путівники, художні твори й газетні фельетони, візуальні та аудіоджерела тощо.

Транснаціональний підхід у межах міської історії, своєю чергою, дає змогу вийти з вузьких національних рамок і подивитися на міста не тільки в історичній, але й у світовій перспективі. Міста не розвиваються у вакуумі, в основі ухвалених рішень можна простежити запозичення й результати контактів, практики й моделі, апробовані в інших містах. Крім того, типологія міст, за яку так ратують українські історики, на практиці означає те, що дослідження типологічно близьких міст дає змогу зрозуміти їхній розвиток і сутність набагато глибше, ніж порівняння розвитку міст у межах однієї держави [15, с. 114-127]. Отже, переосмислення простору з перспективи транснаціональної міської історії дає змогу розширити просторові рамки аналізу, обмежені нав'язаною XIX ст. національною фрагментацією, і вийти на інший рівень взаємообміну ідей та процесів, що вплинули на формування міст такими, якими ми їх можемо зафіксувати сьогодні [17].

Крім розглянутої праці Шейна Евена, яка залишається найгрунтовнішим і найповнішим історіографічним аналізом доробку в царині міської історії, до уваги варто також брати інші тематичні огляди. Їх регулярно публікують на сторінках «Urban History» і вони доволі вичерпно впроваджують у коло питань, які вивчають у межах відповідних підходів або національних історіографій. Звернімо увагу лише на кілька з них.

Злочинність і міський простір – невіддільний складник міського розвитку й незмінна тема досліджень. Змінні натомість питання, які ставлять тепер дослідники до відповідних джерел. Тривалий час і тут відчувалося, що місто використовують як простір, де скоюють злочин, не вивчаючи контексту й не локалізуючи вчинений злочин. Зважали переважно на нормативні акти, інституційні документи, судові ухвали та описи процесів, поліцейські звіти, тобто сукупність документів, що висвітлюють позицію адміністрації/влади. Останнім часом предметом безпосереднього вивчення стає злочин як такий. Дослідники намагаються крізь призму злочинності пояснити місто, звернути увагу на особливості забезпечення правопорядку, пов'язавши їх з чіткими локаціями, простежити взаємонакладання просторових і соціальних контекстів, що зумовлюють кримінальну діяльність в окремих районах міста. Завдяки зміненому фокусу уваги вдається пояснити не тільки специфіку діяльності окремих груп злочинців (найчастіше йдеться про повій і кишенькових злодіїв), але також вказати на роль ЗМІ в конструюванні образу та тиражуванні стереотипу «злочинного місця»; показати, як паніка щодо все більшої злочинності впливала на вияв пильності й доноси містян до поліції і, з другого боку, стимулювала владу вдаватися до відповідних реформ. Ідеться також про глибші дослідження окремих злочинних груп, визначення гендерної специфіки окремих типів злочину. Далі шукають відповіді на питання, які чинники впливали на виникнення й поширення різних видів злочинів у місті, для чого потрібно ретельніше прочитувати фізичну й соціальну мапи окремої вулиці чи кварталу. Переосмислюють і дії влади – дедалі частіше зважають на співпрацю та взаємозв'язок поліції, суду, в'язниці й відповідних товариств і застосованих ними практик, завдяки яким

намагалися запобігти появі хоча б побутових злочинів [18]. Отже, у поле зору дослідника потрапляє сукупність обставин, якими могли зумовлювати наявність чи брак злочинів у певній частині міста.

Гендерна перспектива в дослідженнях – це ще один підхід, який успішно розвивають у межах міської історії. Завдяки йому дослідники ввели в міський простір жінку та представників ЛГБТ-спільнот. З одного боку, такі розвідки показали, що у вивченні міста можна успішно уникати поділу на чоловічий/жіночий простір і послабити вплив класового аналізу, запропонувавши натомість вивчати досвід містян з огляду на культурно зумовлені гендерні ролі. З другого боку, використавши приклади великих і провінційних міст, дослідники вказали на різноманітний досвід, зокрема, жінок, не зведений виключно до створення домашнього затишку. Нові дослідження свідчать, що підприємницька діяльність, участь у різноманітних товариствах, активна присутність у міському просторі не тільки були, попри культивування загального образу жінки – «домашнього янгола», але й їх застосовували, щоб підтвердити й закріпити належність до середнього класу уже з кінця ХІХ ст. [19]. Тому, використовуючи гендер як категорію аналізу, дослідники можуть розкрити чимало стратегій, які поставали в місті в разі зіткнення з домінантним маскуліним дискурсом.

Релевантними для української міської історії можуть бути спостереження щодо вивчення історії ринків у процесі модернізації. По-перше, ця тема наявна у вітчизняних працях завдяки обізнаності з давно перекладеною працею Макса Вебера «Місто». По-друге, контекст розвитку українських міст і містечок після 1991 року повернув ринок у фізичний міський простір з небувалим різноманіттям і масштабом, адже ще донедавна, як і на початку модерного періоду, саме ринок залишався основним ядром обміну товарами в Україні. Тепер його, як це було типово для міст Західної Європи уже наприкінці ХІХ століття, поступово витісняють торговельні центри. Спектр аспектів, які можна розглянути під час відповідного дослідження, може містити: функціонування ринку-місця та створення довкола нього особливих практик індивідуального контакту між продавцем та покупцем; розгляд ринку як джерела збагачення й зубожіння; зображення ринку як місця жвавого міського життя, яке поступово придушили нові норми санітарного та всіякого іншого контролю, витіснивши його згодом у простір міської периферії. Уважне вивчення історії ринків також дасть змогу ліпше пояснити економічний розвиток міста й виробництво міського простору, винайдення і зміну практик споживання, дослідити повсякдення містян й одночасно проаналізувати їхню купівельну спроможність і вироблені на її основі просторові практики споживання [21]. Зрештою, ринок-як-місце – добра вихідна точка і для становлення економічної міської історії в Україні.

Підсумовуючи, ще раз зазначу, що міська історія – це складний напрям історичних досліджень. Працюючи в її методологічному полі, науковець завжди може потрапити в пастку чітко не окреслених червоних ліній, за якими завершується міська й починається якась інша історія. Утримувати поєднання просторового й соціального компонентів може не кожен. Добре прописана міська драма – це завжди 3D-реконструкція міського життя, завдяки якій читач може уявити себе мешканцем відповідного міста. Помічними тут можуть бути сягання за інструментарієм, розробленим у суміжних науках, зокрема, у міській соціології чи міській географії. Свого часу я, зокрема, змогла написати історію просторових практик поляків і чехів у Києві, використавши методологічні розробки Кевіна Лінча й Мішеля де Серто [11]. Це дало змогу уникнути викладу матеріалу в першопочатковій рамці політичної історії. Про неунікне черпання теоретичних інструментів та категорій аналізу в усіх споріднених історичних напрямках дисциплінах, належних до міських студій (урбаністична теорія), також свідчить мій досвід дослідження історії Києва протягом Першої світової війни. Тут треба зважати на все: від трансформації міської політики до змін у структурі населення; від пошуку нових форм політичної культури міста до вироблення нових повсякденних практик проживання в місті в умовах війни; від змінних складників злочинності до нових

практик нагляду й покарання; від жіночої емансипації до більшої залежності від чоловіка/держави; від вироблення нових національних проєктів до непростих процесів самоідентифікації містян тощо¹.

Отже, як свідчить побіжний огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, міська історія залишається перспективним і невичерпним напрямом історичних досліджень. Попри те, що дослідники й надалі дискутують про те, «що таке міська історія?», як і про те, зрештою, «що таке місто?», наявний доробок настільки багатий на різноманітні підходи, визначені проблеми й розкриті аспекти міського життя, що навіть дослідникам-початківцям буде нескладно зрозуміти пташину мову цього «поля знання». Водночас розроблення окреслених вище тем на українському матеріалі дасть змогу ґрунтовніше дослідити урбанізаційні процеси XIX та XX століть в Україні; показати, як і хто визначав міську політику; висвітлити, як створювали й організовували простір; реконструювати просторові історії містян з огляду на гендерні, соціальні, етнічні ідентичності тощо, тобто охопити весь той спектр питань, відповіді на які дають змогу простежити генезу розвитку міст від Середньовіччя й до нашого часу. Насамкінець зазначу, що ця стаття – спроба показати українському історикові можливості міської історії, а не подати вичерпний історіографічний аналіз вітчизняної й зарубіжної історичної урбаністики. Історіографія потребує іншої розвідки й, безперечно, глибшого, ретельнішого і критичнішого прочитання текстів.

Література

1. Бетлій О., Диса К., Мартинюк О. Живучи в модерному місті. Вступ // Живучи в модерному місті: Київ кінця XIX – середини XX століть / упор. О. Бетлій, К. Диса, О. Мартинюк. – К.: Дух і Літера, 2016. – С. 5-17.
2. Бетлій О. Чи можливий «міський поворот» в українській історіографії? Або, чого нас може навчити західна історіографія Першої світової війни та місто Київ // Історія, пам'ять, політика: Збірник наукових праць. – К.: Ін-т історії НАН, 2016. – С. 53-72.
3. Верменич Я. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 306 с.
4. Верменич Я. Урбаністика історична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Urbanistyka>.
5. Дяк С., Склокіна І. Дослідження, документування та популяризація історії міст в Україні: досвід Центру міської історії у Львові // Місто: історія, культура, суспільство. – 2016. – № 1. – С. 49-74.
6. Константінова В., Лиман І. Науково-дослідний інститут історичної урбаністики // Місто: історія, культура, суспільство. – 2016. – № 1. – С. 44-48.
7. Міста, війни та відновлення у Східній Європі у XX столітті [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/researchprojects/cities-wars-and-recoveries>
8. Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій / Інститут історії України НАН України, Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка; редкол.: Мирослав Борисенко (гол. ред.), Тетяна Водотика (шеф-редактор). – Київ, 2017.
9. Місто: історія; культура, суспільство / City: History; Culture; Society [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mics.org.ua/?page_id=14
10. Центр міської історії Центрально-Східної Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/>
11. Betlii O. Ubi bene ibi patria: Reading the City of Kiev through Polish and Czech «Spatial Stories» from the First World War Period // *Frontiers and Identities: Cities in Regions and Nations*. – Pisa: Pisa university press, 2008. – pp. 197–221.

¹Детальніше про можливі тематичні блоки історії міст в часи війни та революції див. [7].

12. Davis K. The urbanization of the human population / Kingsley Davis // *The City Reader* / ed. by LeGates & Stout, fifth edition. – Routledge: London & New York, 2011. – pp. 20–30.
13. Dennis R. Cities in modernity: representations and productions of metropolitan space, 1840–1930 / Richard Dennis. – Cambridge: Cambridge university press, 2008. – 438 p.
14. Dyos J. Urbanity and suburbanity // *Exploring the urban past* / ed. by D. Cannadine and D. Reeder. – Cambridge, 1982. – pp. 19-36.
15. Ewen Sh. What is urban history? / Shane Ewen. – Cambridge: Polity Press, 2016. – 173 p.
16. Frioux S. At a green crossroads: recent theses in urban environmental history in Europe and North America / Stéphane Frioux // *Urban History*. – 2012. – Volume 39/ Issue 03 – pp. 529-539.
17. Jørgensen M. C. Nineteenth-century transnational urban history/ Claus Møller Jørgensen // *Urban History*. – 2017. – Volume 44/ Issue 03 – pp. 544-563.
18. Neale M. Research in urban history: recent theses on crime in the city, 1750–1900 / Matt Neale // *Urban History*. – 2013 – Volume 40/ Issue 03. – pp. 567-577.
19. Pluskota M. Research in urban history: recent Ph.D. theses on gender and the city, 1550–2000 / Marion Pluskota // *Urban History*. – 2014. – Volume 41/Issue 03.– pp. 537-546.
20. Rodger R. Urban History: prospect and retrospect / Richard Rodger // *Urban History*. – Volume 19/Issue 01/April 1992. – pp. 1-22.
21. Stobart J., Damme I. Introduction: markets in modernization: transformations in urban market space and practice, c. 1800 – c. 1970 / Jon Stobart and Ilja Van Damme // *Urban History*. – 2016. – Volume 43/Issue 03. – pp. 358-371.
22. Tilly Ch. The urban historian's dilemma: faceless cities or cities without hinterlands?/ Charles Tilly // *CRSO working paper*. – 1981. – № 248. – 23 p.
23. *Urban History* / editors Dr Shane Ewen Leeds Beckett University, UK, Professor Simon Gunn University of Leicester, UK and Professor Rosemary Sweet University of Leicester, UK [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/urban-history#>